
ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΩΝ

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΙΚΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

Για το βιβλίο: Gros, Frederic (2016). *Η αρχή της ασφάλειας* (μετάφραση: Αλέξανδρος Κιουπκιολής). Αθήνα: Πόλις, 302 σελ.

Σε έναν κόσμο που μαθαίνουμε να αντιμετωπίζουμε ως ένα σύνολο απειλών, πραγματικών και δυνητικών, φυσικών και τεχνητών, παγκόσμιων και τοπικών, συγκεκριμένων και αόριστων, και διαρκώς επεκτεινόμενων, η φιλοσοφική ενατένιση της αγωνίας της ασφάλειας που κυριεύει τα μυαλά των ανθρώπων ακούγεται σαν περιττή φλυαρία γύρω από το αυτονόητο. Αυτό αναλαμβάνει να διαψεύσει ο Frederic Gros, καθώς, συνεπής προς τη φουκωική γενεαλογική μέθοδο με την οποία καταπιάνεται από καιρό, αναζητά τις περιπέτειες των περί ασφάλειας ιδεών στη μακρά προοπτική των αιώνων που μας χωρίζουν από τον αρχαίο κόσμο. Η σύνοψή του, παρά τη συντομία της, δεν στερείται ούτε ποικιλίας, ούτε συνοχής, αλλά ούτε και γοητείας. Συμβάλλει σε αυτά, πέρα από την χαρακτηριστική αφηγηματική παραλλαγή του δοκιμακού λόγου, και η (αναμενόμενα) εξαιρετική μετάφραση από τα γαλλικά του Αλέξανδρου Κιουπκιολή.

Τα τέσσερα μέρη του βιβλίου εξετάζουν τέσσερα παραδείγματα της ασφάλειας στις αντίστοιχες εποχές τους. Ο Gros ξεκινά τη διαδρομή από τον ελληνιστικό κόσμο και την αναζήτηση της ασφάλειας στην εσωτερική γαλήνη της ψυχής, από τους Στωικούς, τους Επικούρειους και τους Σκεπτικούς φιλοσόφους. Ακολουθεί τους χιλιαστές και τους σταυροφόρους χριστιανούς στα ταξίδια τους προς την ασφάλεια της επίγειας ή επουράνιας Ιερουσαλήμ. Συναντά τους φιλελεύθερους στοχαστές στη δική τους συνταύτιση της ασφάλειας με την ελευθερία και τους συνοδεύει στην εγκαθίδρυση ενός κόσμου ασφάλειας υπό τη σκέπη του κυρίαρχου κράτους. Τέλος, παρακολουθεί το βιοπολιτικό υπόδειγμα της διάχυσης του αιτήματος της

ασφάλειας σε όλες τις κλίμακες της ανθρώπινης δραστηριότητας, όταν πια η ανθρωπότητα γίνεται, όσο ποτέ πριν, ένας πληθυσμός προς διαχείριση.

Η ασφάλεια του αρχαίου κόσμου είναι η αταραξία εκείνου που παραμένει κύριος του εαυτού του, ακόμα και εν μέσω των μεγαλύτερων δεινών. Ο σοφός άνθρωπος μαθαίνει να αντιστέκεται στα ανήσυχα ερεθίσματα του εξωτερικού και του εσωτερικού κόσμου, να κυριαρχεί επί των φόβων και των επιθυμιών του. Μαθαίνει να μην ταράζεται από την ισχύ εκείνων των υπέρτερων δυνάμεων, όπως είναι κατεξοχήν η μοίρα του θανάτου, που βρίσκονται πέρα από τον έλεγχό του. Ασκεύεται στην επικούρεια αναζήτηση της ηδονής που εξασφαλίζουν η απλότητα, ορθοκρισία και η φιλία ή ακόμα στην *αντίθεση* που οι Σκεπτικοί επιφυλάσσουν σε κάθε απόλυτη αλήθεια που απειλεί να διαταράξει την ηρεμία της παραίτησης από τις βεβαιότητες. Αν μια ζωή απαλλαγμένη από τον αντικειμενικό πόνο είναι αδύνατη για τους ανθρώπους, η απαλλαγή από τις εναγώνιες υποκειμενικές προεικονίσεις του πόνου και της δυστυχίας φαίνεται πάντως δυνατή.

Σε αυτή την αρχαία εσωτερική ασφάλεια που μας χαρίζει η αποδοχή ενός κόσμου που θα παραμένει εσαεί απειλητικός και αβέβαιος, ο χριστιανισμός έρχεται να αντιτάξει την ιδέα ενός κόσμου ριζικά άλλου: ενός τέλειου κόσμου αρμονίας, αγνότητας και χαράς από τον οποίο οι κίνδυνοι και η ανασφάλεια έχουν οριστικά εξοβελιστεί. Στη χιλιαστική εκδοχή της, παρά την επίσημη καταδίκη της από τις χριστιανικές Εκκλησίες ανά τους αιώνες, αυτή η ουτοπία δεν είναι απλά το όραμα της επερχόμενης Βασιλείας του Θεού, αλλά βρίσκεται ήδη προ των πυλών. Οι σταυροφόροι θα την αναζητήσουν στην απελευθέρωση των Αγίων Τόπων από τους άπιστους. Οι φραγκισκανοί μοναχοί και άλλες σέκτες θα κηρύξουν την έλευση του αναγεννημένου και αδελφοποιημένου κόσμου μέσα από την εκούσια φτώχεια και την αδιαμεσολάβητη επαφή με το Θεό, φτάνοντας ακόμη και μέχρι την ίδρυση κοινοτήτων κοινοκτημοσύνης που συνήθως πνίγονται στο αίμα. Μαζί με την καταστολή, η επίσημη Εκκλησία και οι μοναρχίες θα αντιτάξουν από τη μεριά τους μια άλλη ουτοπία, εκείνη του Αυτοκράτορα που έρχεται να ενώσει την ανθρωπότητα σε μία «οικουμενική μοναρχία», κάτω από τη χριστιανική πίστη.

Το κυρίαρχο κράτος της νεωτερικότητας «αντιπαρατίθεται [στη μορφή] της έσχατης Αυτοκρατορίας χωρίς σύνορα» (σελ. 99) για να προβάλλει το δικό του υπόδειγμα ασφάλειας, αυτό που εξασφαλίζει

η ίδια η καλά ορισμένη κυριαρχία του και μόνο. Ο Gros προχωρά διαπιστώνοντας την κεντρική θέση που κατέχει η ασφάλεια στα έργα όλων των κλασικών πολιτικών στοχαστών. Παρά τις σημαντικές διαφορές τους, ο Χομπς, ο Σπινόζα, ο Λοκ, ο Ρουσώ¹ οραματίζονται μία πολιτική κοινωνία όπου το κράτος κατοχυρώνει την ασφάλεια όλων, προασπίζοντας, μέσω του νόμου, την ελευθερία, την ιδιοκτησία, την ισότητα και την κοινωνική συνοχή. Η οριστική ασφάλεια που ευαγγελίζεται το κράτος ενσαρκώνεται στις μορφές τριών εκπροσώπων της κρατικής εξουσίας: του δικαστή, του αστυνόμου και του στρατιώτη. Ασφάλεια, λοιπόν, εντός του νόμου, αλλά και με στρατιωτικά μέσα απέναντι στις επιβουλές εξωτερικών εχθρών, και ως αστυνομική διατήρηση της εγγύτητας δημόσιας τάξης. Στο πέρασμα από την καθολική-θεωρητική εγγύηση της ασφάλειας που παρέχει ο δίκαιος νόμος στην απτή διαφύλαξη της ευταξίας που (καλείται να) παρέχει η αστυνομία, ο Gros εντοπίζει μια κρίσιμη ανανοηματοδότηση: δεν είναι πια οι πολίτες, αλλά το ίδιο το κράτος που πρέπει να εξασφαλιστεί. Αυτό το ύστερο πρωτείο της αστυνομικής ασφάλειας του κράτους μάς οδηγεί στην περίφημη «κατάσταση εξαίρεσης» ως θεμέλιο και κανόνα της κρατικής κυριαρχίας. Στην ολοκληρωτική της εκδοχή η αστυνομική ασφάλεια θα προχωρήσει πιο πέρα, στη ριζική υποκατάσταση της προστασίας των πολιτών από τη μέριμνα για την τελική επικράτηση του ολοκληρωτικού κινήματος, μέσα από την υποχρεωτική στρατολόγηση των πολιτών στους σκοπούς του και τη συντριβή κάθε πραγματικού ή δυνητικού εσωτερικού εχθρού.

Ωστόσο, η αστυνομική ασφάλεια (όπως μας αποκαλύπτει, θα προσθέταμε, η ετυμολογία των λέξεων *police* και *αστυνομία*) έχει επιπλέον την έννοια της εξασφάλισης της κυκλοφορίας των διαφόρων ροών, από τις ροές των οχημάτων και των εμπορευμάτων μέχρι εκείνες των ανθρώπινων σωμάτων, στο σύνθετο αστικό χώρο. Η πόλη, τόπος της υποψίας και του εγκλήματος, της κυκλοφορίας των τροφίμων αλλά και της διάδοσης της αρρώστιας, της εξουσίας αλλά και της εξέγερσης, θέτει το πρόβλημα της ασφάλειας ως ρύθμισης των ρευστών διαδικασιών της ζωής, λέει ο Gros για να περάσει έτσι στο θεματικό άξονα της βιοασφάλειας. Αυτό που πρέπει να δι-

1. «Προκλητική» αλλά «αμφιλεγόμενη» χαρακτηρίζει ο Γ. Καράμπελας (2016) την εν λόγω ενιαία μεταχείριση. Βλ. επίσης και τις αντιρρήσεις του Β. Bachofen (2012). Ωστόσο, για μια άλλη συνηγορία υπέρ της προτεραιότητας της ασφάλειας στο έργο των φιλελεύθερων στοχαστών, βλ. Neocleous (2008).

ασφαλιστεί δεν είναι παρά η συνέχεια της εύθραυστης ανθρώπινης ζωής, μέσω της προστασίας, του ελέγχου και της ρύθμισης των ποικίλων ροών. Σε σχέση με το προηγούμενο ιστορικό παράδειγμα, η βιοασφάλεια παρουσιάζει ορισμένες βασικές καινοτομίες. Πρώτον, υποκαθιστά τον άνθρωπο-πολίτη (μέτοχο μιας πολιτικής κοινότητας που εγγυάται την ασφάλεια) με τον άνθρωπο ως ζώντα οργανισμό, διαρκώς ευάλωτο και ευπαθή – αν και παρόμοια υπονόμηση του πολιτικού ανθρώπου συναντάμε και στην ασφάλεια των ολοκληρωτικών καθεστώτων. Δεύτερον, η βιοασφάλεια διαφέρει από την ολοκληρωτική ασφάλεια ως προς το ότι είναι λιγότερο συγκεντρωτική και ιεραρχική. Δεν προϋποθέτει μια κεντρική αρχή επιτήρησης, αλλά τη σύγχρονη δικτυακή διασπορά των ηλεκτρονικών μέσων ταυτοποίησης, εντοπισμού και διασταύρωσης δεδομένων που μετατρέπουν τον πλανήτη σε μια παγκόσμια κοινωνία οφθαλμολάγων, δέσμων ταυτόχρονα της γενικευμένης ανιχνευσιμότητας κάθε κίνησής τους, από την αλληλογραφία μέχρι τις ηλεκτρονικές συναλλαγές και από το ιατρικό ιστορικό μέχρι τις πολιτιστικές τους συνήθειες. Τρίτον, η βιοασφάλεια δημιουργεί μια πρωτόγνωρη αυταπάτη ύψιστης αντικειμενικής ασφάλειας, με την έννοια της αξίωσης προληπτικής αποτροπής κάθε κινδύνου. Η διαρκώς αβέβαιη, νευρωτική ανταπόκριση σε κάθε πιθανή απειλή μοιάζει έτσι να τοποθετεί τη σύγχρονη ιδέα περί ασφάλειας ακριβώς στον αντίποδα του αρχαίου αιτήματος της αταραξίας.

Μία από τις παρεκβάσεις του κειμένου (που κάθε άλλο παρά διαταράσσουν την οικονομία του) αφιερώνεται στην έννοια της «ανθρώπινης ασφάλειας» που αναπτύχθηκε από τη δεκαετία του 1990 ως κριτική θεώρηση της ασφάλειας. Η θεωρία της ανθρώπινης ασφάλειας βασίζεται στην καταγγελία της υποκρισίας του νεωτερικού κράτους που, αντί να προστατεύει τους πολίτες, μετατρέπεται το ίδιο σε μηχανή αφανισμού και ισχυρίζεται ότι δεν πρέπει τελικά να είναι το κράτος αλλά οι άνθρωποι ο ύψιστος στόχος της ασφάλειας. Ο Gros αναγνωρίζει εδώ την πρόθεση ενός ριζικού αναπροσδιορισμού, προχωρά, ωστόσο, σε αποφασιστική κριτική της κριτικής. Μήπως δεν επιτρέπει και η «ανθρώπινη ασφάλεια» μια επ' αόριστον επέκταση και γενίκευση όσων λογίζονται ως απειλές; Μήπως δεν περιορίζεται από την άλλη στην υπεράσπιση ενός ανθρώπου που γίνεται αντιληπτός μόνο ως θύμα κάθε οδύνης; Είναι τελικά η ανθρώπινη ασφάλεια κάτι άλλο από τη βιοασφάλεια μιας «παγκόσμια[ς] κοινότητα[ς] των θυμάτων» (σελ. 207);

Μια τέτοια κριτική φαίνεται να οδηγεί στην παραδοχή ότι επί του παρόντος τουλάχιστον το σύγχρονο παράδειγμα της βιοασφάλειας είναι τόσο ισχυρό που δεν μπορεί να ανασκευαστεί από μέσα. Είναι υπό το βάρος αυτής της παραδοχής που ο συγγραφέας γράφει τις ομολογουμένως ζοφερές τελευταίες γραμμές, ταυτίζοντας την ασφάλεια με την καταστροφή – απηχώντας εδώ (πέρα από τον Μπένγιαμιν που επικαλείται) την αποστροφή της σεξπηρικής Εκάβης στο έργο *Macbeth* ότι «η ασφάλεια είναι του θνητού ο κυριότερος εχθρός».² Ασφάλεια, διαβάζουμε στην αρχή του επιλόγου, είναι «η συμφωνία των πραγμάτων με τον εαυτό τους» (σελ. 235). Συμφωνία καθησυχαστική; Καθόλου, εφόσον η ασφάλεια, ενώ επιδιώκει την αποτροπή της καταστροφής, προσκολλημένη καθώς παραμένει στο να μείνουν τα πράγματα όπως είναι, καταλήγει στην ίδια την καταστροφή. Το αίτημα να απαλλαγούμε από το αίτημα της ασφάλειας, αν και δεν διατυπώνεται ευθέως, διακρίνεται πίσω από την τελευταία τελεία του κειμένου.

Τι θα μπορούσε τότε να μπει στο κενό που θα άφηνε η ασφάλεια πίσω της; Νωρίτερα ο Gros (σελ. 197 κ.ε.) έχει φροντίσει να αποδομήσει την ιδέα της μέριμνας (care) ως προστατευτικής κρατικής λειτουργίας που παραπέμπει στον πολίτη-βρέφος, αυτόν τον παθητικό δέκτη φροντίδας και στο πατερναλιστικό κράτος-οικογένεια. Θα προσθέταμε ότι μια ανταγωνιστική σύλληψη της μέριμνας, όχι ως παρεχόμενης φροντίδας αλλά ως ενεργητικής και ισότιμης σχέσης αλληλεγγύης, πάντοτε υπό αίρεση και γι' αυτό διεκδικούμενης, ενδεχομένως είναι –πέρα από «κριτικό εργαλείο»– και το σημείο από όπου θα διακρίνουμε την ουτοπία μας πολιτικής κοινωνίας επιτέλους απαλλαγμένης από τη μέριμνα της ασφάλειας. Άλλωστε, το βιβλίο του Gros καταφέρει να μας θυμίσει τον ανοιχτό πολιτικό χαρακτήρα του ζητήματος της υποτιθέμενα αυτονόητης ασφάλειας, απευθυνόμενο, γι' αυτόν τον λόγο, και σε ακροατήρια πέρα από τα στενά όρια της ακαδημαϊκής κριτικής.

Γιώργος Κανδύλης
Ερευνητής Γ', ΕΚΚΕ

2. «Security is mortal's chiefest enemy» (Πράξη 3η, Σκηνή 5η). Αναφέρεται στο Neocleous (2000, σελ. 9). Προφανώς, η διατύπωση βρίσκεται κοντά στη λατινική ετυμολογία της λέξης *security*, ως απουσία μέριμνας (*sine cura*). Η ελληνική απόδοση του Δημήτριου Βικέλα παραλλάσσει το νόημα: «Εχθρός δε του ανθρώπου –ο χειρότερος– είν' η απροβλεψία».

ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Καράμπελας, Γ. (2016, 18 Ιουνίου). Προς την ολική διαχείριση της ανασφάλειας. *Εφημερίδα των Συντακτών*. Διαθέσιμο στο [<http://www.efsyn.gr/arthro/pros-tin-oliki-diaheirisi-tis-anasfaleias>].
- Bachofen, B. (2012, Décembre 12). *La sécurité, toute une histoire. La Vie des idées*. Διαθέσιμο στο [<http://www.laviedesidees.fr/La-securite-toute-une-histoire.html>].
- Neocleous, M. (2008). *Critique of Security*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Neocleous, M. (2000). Against security. *Radical Phiosophy*, 100, pp. 7-15.